

ha rásüt a nap, a másíknál az utolsó öblítövíz árnyalata, ha Klára a zöld ruháját mossa, amelyet akkor festett át kékről zöldre, amikor Komjátiba költözött.” S bármennyire is különös és hihetetlen, ez a míves stílus nem zárja ki az író stílróniára mutató hajlamát, amely véleménynyilvánításának az eszköze. Hankiss Ágnes saját nézőpontjának félreértéhetetlen kijelölésére, az újabb prózairodalomban használatos zárójeles megoldásokat igencsak kedveli, azzal a különbséggel, hogy zárójeles megjegyzései nemcsak ironikus ellenpontok, felkiáltójelek a regényben, hanem a tömörítés eszközei, amit esetleg oldalakon illene kifejteni, azt egy zárójel megkérdőjelezi és egyben sűríti is. Zárójeleivel értelmez, véleményez, előrevetít, visszautal — így érvényesíti a kalandosra bonyolított szerelmi és az intrikák szálán szőtt történelmi mesék élénk tárása során a regény írásának évtizedére, idejére utaló szemléletet, lesz ő s teszi olvasóját egyszerre aggódó, élvező meserajongóvá és a meséken felemelkedni tudó, mai emberré. A meséken talán felül tudunk emelkedni, de képtelenek vagyunk erre mind a magánemberi, mind az általános tanulság, tapasztalat vonatkozásában, amelyeket Hankiss Ágnes első regénye remek stílusban valóban egyszerre szívhez szólóan és elgondolkodtatóan kínál.

GEROLD László

A JÖVENDŐ KÜZÉPKORÁBAN

Rózsa Endre: *Az anyag emlékezete*. Magvető, Budapest, 1987

Etika, determináltságérzés, a sztereotípiák unalomig történő ismétlődése, hiány-hidegség-idegenség, s nem utolsósorban a kor, a múlt, a történelem. Ezek a témakörök gyűrűznek, rajzolnak örvénykarikákat Rózsa Endre *Az anyag emlékezete* című legújabb, negyedik verseskötetében. Nem egyenrangú témakörök ezek: középpontban a múltat, a megkérdőjelezett jelen és a jövőt magába sűritő, minden idők szívdobbanásait újravisszhangzó kor áll, amely hol évszakokra, hol napszakokra bontva pereg, miközben a megfigyelő, mérlegelő, ítéletmondó emlékezet korbácsolja, fejt fel szövezeit. A lírai én e történelmi korzakokat, korokat felvonultató emlékezete, s az elmúlt, jelen és jövőndő időben való (vagy vélt) jelenléte már-már olyannyira drámaivá válik, hogy személyes létét véli felaprózottnak, megsokszorozódottnak benne. Ennek a vergődésnek, gyötrődésnek a hangjait üti le Rózsa Endre kötetnyitó versében: „Fennáll-e jogfolytonosság / magad s magad között, / vagy csak egymás sarkát tapossák / sovány-énjeid, és nincs hozzájuk közöd?” — majd távolabb: „míg az agyonúnt film pereg... / Életed folyton-növe sokszorozza / egy elszabadult, szörny emlékezet” (*Az anyag emlékezete*).

Az emlékezés tehát nem az idilli, gondtalan idők felidézése, hiszen Rózsa Endre már első kötetében leszámolt gyermekkorával („nincse mese föl kell gyűjtanom gyermekkorom”). Könyörtelen terepszemle ez, amely változó és állandó mozzanatokot és minőségeket leltároz fel: évszakok, napszakok váltják egymást, s e múlás dinamikája mögött, mint állókép, a történelem áll kimérvítve, örök emberi vonatkozásai-val. Az ily módon feltáruló világ, a költő (művész) és az alkotás által bezárt háromszög végzetességét jelzi az *Örökös jóvátétel* című vers utolsó versszaka: „Vési a szobrász a márványt, / kivájja őt is a kő: / simább a kőtest — s az élőn — mélyebb a homlokredő.”

A múlt azonban Rózsa Endre idő- és korfelfogásában „zsugorodik”, a jövő megélhetősége egyelőre lehetetlen, a jelen pedig korlátozott cselekvésteret kínál. Ez utóbbi nem új gondolata e költészetnek, hiszen a költő *A sülyvedt csatatér* című első kötetében szereplő verse e korosztály általános élményét fejezte ki („Sosem halunk meg ezen a csatatéren / Mert nem csatatér ez s mi nem harcolunk”), s mint ahogyan e költőkorosztály tevékenységét összefoglaló tanulmányból (Fiatalság magyar költők 1969—1978, Kortársaink, 1980) tudjuk, jelképpé is vált. A forradalmi lendület helyett e nemzedék a hétköznapiság, a látszólag eseménytelenség élményeit éli meg, s ezért is fordul ironiával a sztereotípiák felé — önmaga felé pedig önironiával: „há-tunkból hasított pergameneken lapozgatunk / a jövő közepekorában!” (*A jövő közepekorában*) A cselekvés lehetetlensége a hontalanság élményével bővül, s e kettő tragikus determináltságélményt hoz létre (helyenként József Attilá-s és Nagy László-s felhangokkal): „Be-ázó életemre nincs / mentség, se szó. / Meleg emléért kapok, mint / a csecsszopó, / kit úgy vetélt el a kora, hogy / fényre vetett, / s magáért magával fizet” (*Háborús karácsonyaim*). Vagy a kortársainak címzett versben, ahol e hontalanságot az igeformák is kifejezik: „De rikolt-sam: a múlt érvénytelen? / Álljak le, míg a jövő nincs jelen? // Volhat-tam volna, volhatnék, lehetnék — / vagyok csupán. És: mi minden lehet még!” (*Kortársaimhoz*)

Mindezt pedig szintetikususan s képszerűen Rózsa Endre „lélek-idejé-nek óraműve”, a homokóra szemlélteti igen meggyőzően, plasztikusan: „Mint cseppkő képzelt oszlopa / az alsó és a felső kúp között — / fájdalmaimban régen összenőtt / a Már nem és a Még soha. // E képzelt oszlop oly való; / magát a hiányt méri: pereg-e? / Homokóra — nincs is közepe —, / és vissza nem fordítható” (*Lélek-idő óraműve*).

A homokóra Rózsa Endre költészetének gyakori motívuma. Hol a bulldog pofájából hull ki csontként, s „vakító / mézskőlépcsőn / szét-csattanásig / gurul”, hol a topolyafák emlékeztetik alakjára a költőt, hol pedig az idilli együttlét odaképzelt tárgya („Még homokórát ten-nék / napozó köldöködre, / s elnézném, / hogy pörög le”).

Rózsa Endre költészetfelfogását az irodalomkritikai felmérések sze-rint a hagyományos közeleti költőszerep mai lehetőségeinek kutatása,

megszüntetve megőrzése jellemzi, s versírásmódjára vonatkozóan is nagyjából a hagyományok vállalása állapítható meg. Tudatosan kötődik a magyar formai hagyományokhoz, bár formái, pl. a Nyugat-nemzedék verseihez képest oldottabbak, szabadabbak, dikciója a mondanandó, s nem az időmérték vagy a hangsúlyok szerint alakul. Már első kötetében is egy magabiztos verseléssel és hanggal jelentkezett, s ugyanakkor megfigyelőkészsége is már ekkor meggyőző volt. S ha az előbbieken a homokóra-motívum által előhívott meglátásairól, képeiről szoltunk, szükségesnek tartjuk felidézni, milyen érett képeket tudott felvillantatni a huszonkilenc éves költő első kötetében, ahol többek között „gyümölcsképei” dominálnak: „Átlátszó, alma-dél lebeg, / s ez irdatlan üveggyümölcsnek / héja alatt zúgva pörögnek / lepkék, madarak, emberek” (*Országutakon*). S ugyanitt megtalálhatjuk homokóra-motívumának ősképét is, igaz, nem megnevezve, de az analógia enélkül is kétségtelen: „halld csak / a dolgok mélyein már úgy csöppen csöppre az idő / s építi szobrát önhányból, mint cseppkőbarlangban a kő” (*Napraforgó*).

Az eddigiek alapján is levonható a következtetés: Rózsa Endre költészetének egyik nagy erénye a jó megfigyelés, mely kinagyított képekben tükröződik. A megfigyelés egyaránt külső és belső, egyaránt vonatkozik az anyagszerű valóság és a gondolat térségeire. Logikai ellentéteket állít fel a költő, szüntelenül összefüggéseket keres, felmér, s eredményül kapott válaszait gyakran hatja át indulat. Rózsa Endre élményei szubjektív élmények, de egyben nemzedékiek is: egész nemzedékének indulatait szóaltatja meg, s ilyenkor verseinek ritmusa sodró, stílusa naturalisztikusba hajló, „erős szavak” pattognak soraiban. „Elég a szédelgő szavakból! / Az életet, a nyersét!” — mondja egyik versében, majd a programként kikiáltott megállapítást gyorsan képi megfogalmazás követi: „Telt almában egy asszony fogsora, / míg jót harapva herseg” (*Vojtina legújabb levele*).

E költészet alaptónusát az indulat ellenére azonban mégis az elégikus hang határozza meg: alapos megfigyelés, a dolgok bölcs nyugtázása, értékelése. S ha képiségről beszéltünk, meg kell még említeni azokat a nem poétikus mozzanatok is, amelyek e költészetben helyet kapnak: a prózához közelítő megfogalmazást, amikor a költő a verset epikus „tartalmakkal” ruházza fel. Ez nem vezet mindig jó versmegoldáshoz; olykor túlepizált és túlírott lesz a vers (*Ha volna még; az a vonat!*) vagy a verszárlat hat erőltetettnek (*A repülésről*). Ezek Rózsa Endre költészetének hullámvölgyei; hullámvölgyeit pedig a hidegség-és idegenézés, a „semmi ágán”-hangulat hiteles megfogalmazásai jelzik, vagy pl. kötetének utolsó költeménye (*A tenger költészete*), amely egészében metaforikus-allegorikus, s egyben arspoetica-értékű is.

Mind ezek után felvetődik a kérdés: hol talált otthonra e költészet? Vannak-e, lehetnek-e eszményei? A hontalanság, a hidegség, az idegenség elutasító gesztusokat szül Rózsa Endre költészetében. A kiállítás

a felismerés, a szembenézés — az etikus magatartás vállalása jelenti azt a biztos pontot, ahol a lírai én tépelődései közepette is, tragikus cselekvésképtelensége és magányérzete ellenére is gyökeret tudott verni. A cselekvés tehát jobb híján belső, gondolati terekre tevődik át Rózsa Endre költészetében, s ez hozza létre elégikus hangú verseiben a meditatív szemlélődést.

HARKAI VASS *Eva*

PETŐFI VERSEIRŐL — AHOGY MÉG NEM ÍRTAK

Elekfi László: *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése* (Különös tekintettel az aktuális mondattagolásra.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Vannak olyan mondatok, amelyekben az olvasó számára felismerhető a határ az új információt hordozó és a hozzá képest már ismert, tudottat közvetítő nyelvi elemek között. Aktuális mondattagolásról ott beszélhetünk, ahol ez a határ világosan kimutatható. A kérdés bonyolult, sokan és sokféleképpen foglalkoztak már vele, mégsem tekinthető megnyugtatóan megoldottnak.

Elekfi László korábbi kutatásaira épít, tovább finomítja az elméletet, s bemutatja stilisztikai, poetikai alkalmazásának lehetőségeit. Petőfi verseinek kb. kétharmadát vizsgálja, elemzi a versbeli mondatok aktuális tagolását, s ez több a szokásos nyelvtani elemzésnél. Feltárja az összefüggéseket a vers mondatainak megalkotása és az egész vers szerkezete között, de — ahogy írja —, majd az irodalom és stílus kutatói döntenek el, hogy az észrevételek helytállóak-e.

Talán felmerülhet, hogy a költői mű szövege vizsgálható-e oly módon, mint a közlésre szánt prózai szöveg. Természetesen vizsgálható, mert a költemény is ugyanolyan nyelvi elemekből épül fel, ezért sok minden megfigyelhető benne, ami a közönséges közlésre is érvényes.

Többféle tudományterület érintésével kaphatunk választ a részletkérdésekre. A mondattan, verstan, stilisztika mellett az irodalomelmélet, általános esztétika, nyelvelmélet, fonetika, nyelvléktan, fordításelmélet, statisztika bizonyos kérdéseit is érinteni kell, ha egy költői szöveg aktuális mondattagolásával foglalkozunk. Elekfi László egy központi kérdés köré csoportosítja a problematikát, ez a kérdés pedig, hogy mi a szerepe az aktuális mondattagolásnak a költői mű szövegében. Fő szempontja a szórend mondattani és stilisztikai elemzése az aktuális mondattagolás alapján.